

5. Доля Е.А. Использование в доказывании результатов оперативно-розыскной деятельности. – М., 1991.
6. Алексеев А.И., Сенилов Г.К. Актуальные проблемы теории оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел. – М., 1973.
7. Самойлов В.Г. Документирование по делам оперативной разработки: Учеб. пособие. – Горький, 1978.
8. Знинкин В.К. Теоретические и прикладные основы взаимосвязи оперативно-розыскной деятельности и уголовного процесса в вопросах доказывания: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. – Красноярск, 2004.

Надійшла до редакції 05.06.2012

І.В. Сервецький

доктор юридичних наук, доцент

О.М. Юрченко

доктор юридичних наук, доцент

(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 351.74

ГЕНЕЗИС ПОНЯТТЯ «СПЕЦІАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ»

Статтю присвячено актуальній темі – дослідженню витоків поняття «спеціальна діяльність правоохоронних органів» як єдиного закону про спеціальну діяльність правоохоронних органів. Розглянуто теоретичні положення розшукового права.

Ключові слова: правоохоронні органи, спеціальна діяльність, розшукове право.

Статья посвящена актуальной теме – исследованию истоков понятия «специальная деятельность правоохранительных органов» как единого закона о специальной деятельности правоохранительных органов. Рассматриваются теоретические положения розыскного права.

Ключевые слова: правоохранительные органы, специальная деятельность, розыскное право.

The article is devoted an actual theme of research of sources of concept «The special activity of law enforcement authorities» as a single law on the special activity of law enforcement authorities. The theoretical positions of search right are examined here.

Keywords: law enforcement authorities, special activity, search law.

Постановка проблеми. Однією з фундаментальних проблем теорії розшукового права є визначення її предмета, сутності та змісту, від чого значною мірою залежить подальший розвиток науки та успішна діяльність працівників оперативних підрозділів у протидії злочинності.

Видатний філософ Г. Гегель вважав, що будь-яке пізнання кримі-

ногенних процесів є відображенням у свідомості людини властивостей, явищ об'єктивної реальності у взаємодії суб'єкта з об'єктом, якого вивчають як обмежений фрагмент об'єктивної реальності (річ, явище, процес), що сприймається суб'єктом пізнання як відносно самостійна цілісність [1].

І.М. Якимов, розглядаючи предмет науки, вивчав характер і значення діяльності працівника карного розшуку, допоміжні засоби, що потрібні йому для роботи (мистецтво гриму, зміни зовнішності під час спостереження (стеження) за злочинцем, застосування собак-шукачів у розшуку злочинців тощо). Крім суто криміналістичних питань, дослідник розглядав деякі види розшукових заходів, установок, підготовку оперативних працівників, діяльність працівників розшуку з попередження та припинення злочинів, тактику проведення різних оперативних дій. Віддаючи перевагу криміналістиці в питаннях оперативної роботи, І.М. Якимов стверджував: "Розшукове мистецтво повинно бути віднесено до числа найскладніших мистецтв, оскільки своїм об'єктом воно має не мертвий матеріал, а людину [2]. Люди – суспільні істоти, які являють найвищий ступінь розвитку живих організмів, мають свідомість, володіють мовою, виробляють і використовують знаряддя праці [3]. Учений вважав, що оперативно-розшукова діяльність ближче до військового мистецтва, оскільки так само спирається на знання психології окремої людської особи (індивіда). Як і будь-яке мистецтво, розшукове мистецтво має свою теорію. Передумовами теорії розшукового мистецтва є: 1) наука кримінального права, саме та її галузь, яка називається криміналістикою (кримінальна техніка і кримінальна тактика); 2) знання сучасного злочинця, злочинної сфери, її звичаїв, злочинних професій; 3) особисті якості та властивості, необхідні особі, яка прагне оволодіти цим мистецтвом [2].

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. А.Г. Лекарь, визначаючи власне діяльність оперативно-розшукових апаратів органів внутрішніх справ, акцентує увагу на тому, що цей курс вивчає як найважливішу складову тактику цієї боротьби, а не "роботу", як було в попередньому курсі, що мав назву "*спеціальна* робота органів Міністерства внутрішніх справ". "Не складно пересвідчитися в тому, – писав учений, – що така назва курсу містила в собі явно виражену тенденцію практицизму, адже якщо змістом курсу є "робота", то навіть у кращому випадку нічого, крім узагальнення досвіду цієї роботи, не пропонується. Отже, вже в самій назві курсу містилось обмеження його предмета рамками узагальнення практики". На його думку, *спеціально-оперативну* боротьбу органів внутрішніх справ із кримінальною злочинністю розуміють як сукупність негласних заходів, що ґрунтуються на використанні секретних засобів протидії злочинності, здійснюваних з метою попередження та

розкриття криміналістичних злочинів, а також розшуку зниклих злочинців. По суті, вперше зроблено спробу окреслити не тільки предмет, а певною мірою й об'єкт оперативно-розшукової діяльності – злочинність визначають як сукупність злочинів, розкриттям яких займаються оперативно-розшукові підрозділи [4].

Оскільки процес становлення оперативно-розшукової науки як самостійної сфери наукового пізнання пов'язаний з відмежуванням її від науки криміналістики (у надрах якої й виникла теорія оперативно-розшукової діяльності), вчені-криміналісти не могли залишитися осторонь проблеми визначення предмета теорії оперативно-розшукової діяльності.

Р.С. Белкін та А.С. Соколов заперечили доцільність визначення предмета курсу “спеціальна оперативна боротьба з кримінальною злочинністю” як тактики застосування негласних засобів боротьби зі злочинністю: “...поєднання оперативної роботи і криміналістики, засноване на визнанні єдності завдань і цілей з попередження, розкриття та розслідування злочинів, плідно вплине на подальший розвиток усієї науки криміналістики в цілому. Вона збагатиться величезним арсеналом спеціальних прийомів, вироблених практикою спеціальної оперативної роботи, включатиме все, що пов'язано з використанням негласних засобів боротьби зі злочинністю” [5].

Водночас відомий учений-криміналіст А.Н. Васильєв з цього приводу зазначає: “Оперативно-розшукова робота – це спостереження за певними особами, ринками, скупними пунктами та іншими об'єктами, “прочісування” місцевості з метою затримання злочинців, використання службово-розшукових собак, збирання відомостей із непроцесуальних джерел, використання даних кримінальної реєстрації тощо” [6].

В.І. Попов, розглядаючи оперативно-розшукову діяльність як складову попереднього розслідування, запропонував визначати її сутність саме з цих позицій [7].

Мета дослідження – вставити витoki спеціальної діяльності правоохоронних органів як основного закону.

Виклад основного матеріалу. Уперше на існування спеціальної наукової дисципліни, що вивчає оперативно-розшукову діяльність органів внутрішніх справ, вказав А.І. Вінберг: “Криміналістика тісно пов'язана з дисципліною, що розробляє комплекс питань оперативної роботи установ внутрішніх справ. Як відомо, в оперативній роботі криміналістичні та спеціальні оперативні засоби і прийоми використовують для непроцесуальних дій з попередження злочинів, виявлення даних, що можуть бути використані згодом як докази під час попереднього слідства, встановлення та розшуку злочинця. Криміналістика, як і дисципліна, що розробляє питання оперативної роботи установ внутрішніх справ, служить цілям боротьби зі злочинністю. Ця дисципліна,

узагальнюючи досвід оперативної роботи, виявляє нові способи вчинення злочинів, знання яких збагачує криміналістику” [8].

До 1974 р. криміналісти, які працювали в системі наукових і навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ, коли йшлося про наукові основи оперативно-розшукової діяльності, користувалися терміном “*спеціальна наукова дисципліна*”.

Видатний учений доктор юридичних наук, професор Р.С. Белкін уперше заявив, що оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ має власну теорію. Нове уявлення про предмет самої криміналістики дає підстави стверджувати, що теорія оперативно-розшукової діяльності виходить за межі предмета криміналістики. Р.С. Белкін зазначав: “Відносини підлеглості, в яких ще в недавньому минулому перебувала криміналістика і теорія оперативно-розшукової діяльності, змінилися відносинами взаємодії” [9].

А.Г. Лекарь і Г.К. Синілов предмет курсу оперативно-розшукової діяльності визначають як “*спеціальну оперативну боротьбу з кримінальною злочинністю, найважливішою складовою якої є тактика цієї боротьби*” [10].

Не погоджуючись із раніше запропонованими визначеннями теорії оперативно-розшукової діяльності (і, відповідно, визначенням її предмета), П.А. Олійник і А.Г. Птіцин вважають, що “теорія оперативно-розшукової діяльності, узагальнюючи передовий досвід оперативно-розшукових підрозділів, використовуючи дані природно-технічних та інших наук, повинна виробляти найбільш ефективні методи здійснення оперативно-розшукових заходів, а також *спеціальні* прийоми і засоби отримання і перевірки інформації для попередження, припинення і розкриття злочинів”. Згодом позиція цих учених суттєво змінилася. Визнання злочину предметом теорії оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ вони констатували в статті, опублікованій 1977 р.: “Злочин може вивчатися як явище соціальне і становити предмет кримінології; як предмет соціальної психології, зрештою, з погляду внутрішнього механізму його вчинення (як криміналістична модель злочинних дій) і бути предметом дослідження теорії оперативно-розшукової діяльності та криміналістики” [11].

1972 р. у монографії “Актуальні проблеми теорії оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ” А.І. Алексєєв і Г.К. Синілов шляхом дослідження її предмета спробували доповнити деякі прогалини в розробленні проблем загальної теорії оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ. “По-перше, наявність специфічного предмета дослідження дає можливість і необхідність самостійного наукового існування тієї чи іншої системи знань. По-друге, без визначення предмета науки неможливо визначити її зміст, сформулювати завдання, основні напрями розвитку, розробити

систему, методи, з'ясувати її місце серед інших наук. По-третє, предмет науки визначає форми, способи, межі використання її положень у відповідній сфері практичної діяльності". Ці положення й нині є стрижневими під час визначення предмета оперативно-розшукової науки, передусім, її методології [12].

Упродовж 1974-1983 рр. В.А. Лукашов (спільно з В.Г. Бобровим) сформулював свою концепцію предмета теорії оперативно-розшукової діяльності, що містила такі положення: 1) вказівка на організаційно-управлінський аспект оперативно-розшукової діяльності – головне у визначенні предмета теорії оперативно-розшукової діяльності; 2) закономірності об'єктивної дійсності, які вивчає теорія оперативно-розшукової діяльності, входять до змісту цієї науки, а не до її предмета; 3) предмет теорії оперативно-розшукової діяльності являє собою єдність двох взаємопов'язаних аспектів. Перший – це вивчення різноманітних відносин, що виникають у сфері оперативно-розшукової діяльності, виявлення об'єктивних залежностей, що повторюються, явищ і практично-наслідкових зв'язків в оперативно-розшуковій практиці та вироблення на їх основі принципів організації й тактики протидії злочинності з використанням оперативно-розшукових сил, засобів і методів. Другий полягає в розробленні на основі відомих закономірностей спеціальних методів, прийомів, засобів для практичної діяльності [13].

В.А. Лукашов у праці "Предмет, зміст і методи теорії оперативно-розшукової діяльності" (1974 р.) стверджував, що теорія оперативно-розшукової діяльності заснована на виявленні закономірностей системою знань про форми організації оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ і тактику здійснення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на попередження, розкриття злочинів, розшук злочинців, які переховуються, та осіб, які зникли безвісти. На думку науковця, до предмета теорії оперативно-розшукової діяльності входять: "структурно-функціональні аспекти оперативно-розшукової діяльності як комплексної системи організаційно-управлінських і оперативно-розшукових заходів, покликаних забезпечити своєчасне попередження, швидке та повне розкриття злочинів, а також розшук злочинців, які переховуються, та осіб, які зникли безвісти" [14].

Грунтовно дослідивши питання правильного визначення предмета теорії оперативно-розшукової діяльності, А.Г. Лекарь, А.Ф. Волинський, Д.В. Гребельський, В.Г. Самойлов (1976 р.) дійшли висновку, що "теорія оперативно-розшукової діяльності вивчає особливості негласної, непроцесуальної діяльності оперативних апаратів і не тільки у зв'язку з підготовкою або вчиненням конкретних злочинів, а й у порядку розвідувальної, пошукової роботи, спрямованої на виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес. Саме

цим визначається її відмежування від наук радянського кримінального процесу і криміналістики”. Дослідники стверджували, що “теорія оперативно-розшукової діяльності є галуззю наукового знання про закономірності виникнення фактичних даних під час підготовки й учинення переважно неочевидних злочинів, закономірності правової регламентації, організації й тактики виявлення цих даних (переважно негласними методами та засобами) й ефективного використання їх у протидії злочинності *спеціально* вповноваженими на те оперативними апаратами й посадовими особами” [15].

С.С. Овчинський до предмета оперативно-розшукової діяльності відносив сукупність дій, спрямованих на виявлення злочинних діянь [16].

Вагомий внесок у розвиток розшукового права зробив А.Ф. Возний, який обґрунтовував важливість даних, здобутих оперативним шляхом, у доказуванні злочинної діяльності [17].

В.П. Маркушин, з’ясовуючи співвідношення понять об’єкта і предмета, зазначав: “Предмет теорії оперативно-розшукової діяльності – це об’єкти безпосереднього впливу (злочинна діяльність окремих осіб, груп осіб або загалом діяльність з підготовки й учинення злочинів)” [18].

І.О. Климов до предмета оперативно-розшукової діяльності відносить застосування негласних сил, засобів і методів у протидії злочинності [19].

Визначаючи сутність оперативно-розшукової діяльності, відомий український вчений М.А. Погорецький зазначав, що особливо під час репресій розшук у кримінальних справах фактично був головним засобом реалізації репресивної політики держави із застосуванням тортур, а кримінальний процес мав допоміжний характер. Тому не про науковий характер таємної діяльності органів НКВС, які посягали на найважливіші суспільні цінності, не йшлося. Дослідник також обґрунтував значення оперативно-розшукової діяльності як самостійної галузі науки [20].

Висновки. Підсумовуючи, зауважимо:

- по-перше, А.Г. Лекар, Р.С. Белкін, А.Г. Синілов та інші вживали термін “*спеціальна діяльність*” не випадково;

- по-друге, *спеціальна діяльність* з прийняттям Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” (так само і в Російській Федерації) трансформувалася в оперативно-розшукову діяльність;

- по-третє, після прийняття законів про оперативно-розшукову діяльність вчені практично припинили дослідження в цьому напрямі, вважаючи це власним надбанням;

- по-четверте, не розв’язано протиріччя між контррозвідувальним і розвідувальним органами.

Зазначене є наслідком поширення поглядів таких консервативних учених, як І.П. Козаченко, О.Ф. Долженков, О.О. Ортинський та їх послідовників, які підмінили поняття «наука» поняттям «діяльність» і

спрямували українську науку хибним шляхом.

Сучасні вчені усвідомили помилковість такої позиції. Зокрема, М.А. Погорецький пропонує визнати оперативно-розшукову діяльність самостійною юридичною наукою, А.Б. Шумилов, К.К. Горяінов, В.С. Овчинський відстоюють термін «кримінально-розшукове право», І.В. Сервецький, О.М. Юрченко обґрунтовують існування самостійної юридичної науки – розшукового права.

Отже, не виникає сумніву, що оперативно-розшукову діяльність буде визнано самостійною юридичною наукою.

Постає питання: у що має трансформуватися думка А.Г. Лекаря, Р.С. Белкіна, А.Г. Синілова та інших вчених, які досліджували *спеціальний* характер цієї таємної непроцесуальної діяльності. На наше переконання, вона мала реалізуватися в Законі України “Про спеціальну державну діяльність правоохоронних органів”. Зазначений закон надасть можливість розвиватися таким самостійним наукам, як розшукове право, контррозвідувальне та розвідувальне право.

Таким чином, розшукове право як самостійна складова соціально-правової системи залежить від змісту суспільно-політичного устрою і представляє політику держави та виконує її завдання з допомогою застосування *спеціальних* сил, засобів, методів і заходів. Ця діяльність характеризується єдністю теоретичного пізнання “гласної – негласної – конспіративної – гласної” реальності та практичної зміни розшукових відносин. У розшуковому праві як складній соціально-правовій системі можна виокремити різні аспекти, які групуються за власне розшуковою, суспільно-політичною та духовною сферами.

Бібліографічні посилання

1. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук. – М., 1994.
2. Якимов И.М. Практическое руководство к расследованию преступлений. – М., 1924.
3. Новий словник української мови. – К., 2001. – Т. 2.
4. Лекарь А.Г. Соотношение оперативно-розыскных мероприятий и следственных действий в предотвращении и раскрытии преступлений // Труды МООП. – 1963. – № 3. – С. 140.
5. Белкин Р.С., Соколов А.С. О предмете и системе советской криминалистики // Труды Высшей школы МВД СССР. – М., 1957. – № 1. – С. 46-57.
6. Васильев А.Н. Следственная тактика и ее место в системе криминалистики // Советская криминалистика на службе следствия. – 1961. – Вып. 15. – С. 38-39.
7. Попов В.И. Розыскная деятельность при расследовании преступлений: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1965.
8. Винберг А.И. Криминалистика. Введение в криминалистику: Предмет, метод, система курса и истории советской криминалистики. – М., 1950.
9. Белкин Р.С. Криминалистика и новые области научного познания (Теория оперативно-розыскной деятельности, теория управления) // Проблемы криминалистической тактики. – Омск, 1973. – Вып. 16. – С. 13-15.
10. Лекарь А.Г., Синилов Г.К. Некоторые вопросы совершенствования работы оперативного аппарата // Оперативно-розыскная работа. – 1970. – № 57. – С. 27-33.
11. Олейник П.А., Птицин А.Г. О месте теории ОРД в системе юридических наук // Актуальные проблемы совершенствования ОРД ОВД: Материалы конф. – М., 1977. – С. 53-55.

12. Алексеев А.И., Синілов Г.К. Актуальні проблеми теорії оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ: Монографія. – К., 1972.
13. Лукашов В.А., Бобров В.Г. Предмет, задачи и система курса “Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел” как отрасль научного познания: Лекция. – М., 1983.
14. Лукашов В.А. Предмет, сущность и методы теории ОРД. – М., 1974.
15. Лекарь А.Г., Вольнский А.Ф., Гребельский Д.В., Самойлов В.Г. Методические проблемы теории оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел // Труды КВШ МВД СССР. – 1976. – № 8. – С. 35-49.
16. Овчинский С.С. Сущность, предмет ОРД и ее назначение (фондовая лекция). – М., 1986. – [Не опубликовано].
17. Возный А.Ф., Корсаков С.В. О доказательном значении некоторых данных, добытых оперативно-розыскным путем // Труды КВШ МВД СССР. – 1971. – № 2. – С. 34-37.
18. Маркушин А.Г. Теоретические основы оперативно-розыскной деятельности и ее правовое регулирование. – Н.-Новгород, 1992.
19. Климов И.А. Предмет теории оперативно-розыскной деятельности: Лекция. – М., 1993.
20. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: Монографія. – Х., 2007.

Надійшла до редакції 03.05.2012

Г.І. Алейніков

кандидат юридичних наук

(Апеляційний суд Запорізької області)

УДК 343.139

СТРУКТУРА, ЗМІСТ ТА ПОРЯДОК ПОСТАНОВЛЕННЯ ВИРОКУ АПЕЛЯЦІЙНИМ СУДОМ

Здійснено аналіз внутрішньої структури та змісту вступної, описово-мотивувальної та резолютивної частин вироку апеляційного суду.

Ключові слова: апеляційний суд, вирок.

Осуществляется анализ внутренней структуры и содержания вступительной, описательно-мотивировочной и резолютивной частей приговора апелляционного суда.

Ключевые слова: апелляционный суд, приговор.

In the article the analysis of internal structure and the maintenance of introductory, descriptively-motivation and resolute parts of a sentence of appeal court is performed.

Keywords: appeal court, sentence.

Постановка проблеми. Як зазначає В.Т. Маляренко, справедливість судового вироку неможлива без реалізації права заінтересованої особи на його перевірку іншим складом суду. Причому складом колегіальним, незалежним від суду, що постановив оскаржуваний вирок, який без направлення справи до суду першої інстанції може сам скасувати попередній вирок і, дослідивши необхідні обставини, постано-